

Yayın ilkeleri, izinler ve abonelik hakkında ayrıntılı bilgi:

E-mail: bilgi@uidergisi.com

Web: www.uidergisi.com

KİTAP İNCELEMESİ

Ken BOOTH & Tim DUNNE, Terror in Our Times

Çiğdem H. BENAM

Harvard Üniversitesi, Ortadoğu Çalışmaları Merkezi

Bu makalenin tüm hakları Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği'ne aittir. Önceden yazılı izin alınmadan hiç bir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

Aksi belirtilmediği sürece *Uluslararası İlişkiler*'de yayımlanan yazılarda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Terror in Our Times

Ken BOOTH ve Tim DUNNE

London and New York, Routledge, 2012, ISBN 978-0-415-67831-5, 18 \$
(Paperback).

Hazırlayan: Çiğdem H. BENAM*

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra, uluslararası sistemde yeni dönemi neyin şekillendireceğinin bilinemediği geçiş sürecini sonlandıran 11 Eylül 2001 saldırılarının üzerinden on yıl geçti. 11 Eylül saldırıları ile başlayan dönemin ve aradan geçen on yılın bir muhasebesini yapmak amacıyla Eleştirel Güvenlik Çalışmaları'nın önemli isimlerinden Ken Booth ve İngiliz Okulu temsilcilerinden Tim Dunn bir araya gelmiş. İki yazarın kuramsal yaklaşımlarının ustalıkla harmanlandığı *Terror in Our Times* (Çağımızda Terör) başlıklı çalışma, bugünün gittikçe karamsar bir görüntü arz eden ulusal güvenlik ve korumacılık odaklı uygulamalarını bir çerçeveye oturtuyor. Terör, tehdit, güvenlik ve dünya düzeni kavramlarını sorgulayarak, özellikle yaşanan süreçte gittikçe daha fazla ihtiyaç duyulan eleştirel ve alternatif bakış açılarını tartışıyor.

Kitap, okuyucuya "teröre dair temel soru ve yaklaşımlarda nerede duruyorsunuz" sorusunu sorarak başlıyor. Bu, terörle mücadele konusunda güvenlik tedbirleri ile hak ve özgürlüklerin sınırının bulanıklaştığı günümüz Batı demokrasileri söz konusu olduğunda yerinde bir soru. "Masum insanların yaşamlarını kurtarmak için, insanlığın asırlar süren mücadeleler sonunda biriktirdiği insan hakları, işkencenin önlenmesi gibi birçok değer ve normdan ödün verilebilir mi?" Kitabın amacı, bu soruların tarihsel bir çerçeveye oturtulması ve bunlara anlamlı cevaplar bulunmasına yardımcı olmak.

Terör ve tehlike ile güvenlik ve dünya düzeni ana başlıkları altında gruplanan on iki bölüm, 11 Eylül'ün farklı boyutları ile ilgileniyor. Ancak hepsinin ortak noktası, İngiliz Okulu'nun temel kaygısı olan dünya düzenine yapılan vurgu. Dünya düzeninin ana hedefinin temel insan haklarından yaşam hakkı, özgürlük ve eşitliğe güçlülerin saygı gösterdiği ve zayıfların da buna dâhil edildiği bir dünyanın koşullarının oluşturulması olduğu iddia edilmekte. Dünya düzeninin, hâkim görüşler ile şiddet kullanımının kontrolüne dair kurumsal kurallar ve eşit olmayan yerel ve küresel güç ilişkileri üzerinde siyasi mücadelelere dair olduğu belirtilmekte. Büyük güçlerce şekillendirilen dünya düzeni, 11 Eylül'den bugüne güvenliğin tesisine dair vaatlerinin hiçbirini yerine getirmedi. Bunun sebebi ise dünya düzenindeki birçok "patoloji". Yazarlar bölümün alt başlıklarında, sırasıyla bu "patolojileri" tartışıyor. Dolayısıyla kitabın temel iddiaları, eleştirel güvenlik kuramının, eşitlikçi ve alternatif güvenlik tanımlamaları ile İngiliz Okulu'nun diploması ve düzen vurgularının bir araya gelmesi ile oluşturulmuş.

Yazarlar, çoğu zaman terörü tanımlarken kullanılan "insanlık dışı" sıfatının yanıltıcı olduğunu ve terörün en azından iki açıdan tam da insana dair olduğunu belirtiyorlar. Birincisi, terörün insanın en temel duygularından korku üzerine kurgulanmış bir davranış olduğu, ikincisi ise terörün farklı aktörlerce şiddet dolu bir iletişim şekli olarak

* Ortadoğu Çalışmaları Merkezi, Harvard Üniversitesi. E-mail: cigdembenam@fas.harvard.edu.

kullanıldığıdır. İlk bölümün en çarpıcı iddialarından biri, terörün insanın aklında başladığı fikridir. Bu açıdan terörizm, araçsallığı tarihsellik ötesi bir insani gerçeğe dayanan bir faaliyettir. Terör, *primordiyal*, hep var olmuş insani bir duygudur: “korkunun ötesinde bir korku”. Yazarlar bu tespiti yapınca, terörizmin mantığının daha kolay anlaşılacağını belirtmekte. Bu tartışma kısmen terörün tanımı sorunuyla bağlantılıdır. Uygulamada ve kuramda farklı tanımlar bulunmasının ise elbette “kiminin teröristinin diğerinin özgürlük savaşçısı olduğu” yaklaşımıyla yakından ilgisi bulunmaktadır. Ancak yazarlar terörizmin genelde kabul edilebilecek bir tanımının yapılabileceği ve yapılması gerektiği görüşündeler. Bu konuda da, Raymond Aron’un “herhangi bir şiddet eyleminin, psikolojik etkileri fiziksel etkilerinin çok ötesinde ise terörizm olarak adlandırılabilir” görüşünü paylaşıyorlar (s.20). Terörizme dair diğer bir tespit, terörün taktiksel bir durum olmadığı, tersine intihar bombacılığı gibi davranışları yönlendiren stratejik bir doktrin olduğudur. Tüm bunların mantıksal bir sonucu olarak, terörün irrasyonel aktörlerin “insanlık dışı” davranışları olduğu yönündeki söyleminin konuyu anlamak için yetersiz olduğu, aksine terörün rasyonel bir analize açık olduğu ve esasen akademinin görevinin de “terörist” maskesinin arkasındaki insani aklı ve çalışma tarzını açıklamak olduğu iddia edilmektedir. Terörist kavramının, arka plandaki insani motifleri gölgeleme potansiyeline sahip pejoratif bir anlamı bulunmaktadır. Bu durum terörle mücadelede ihtiyaç duyulan akılcı yaklaşımı gölgeleme potansiyeline sahiptir. Dolayısıyla yazarların savdukları görüş, klişelerin ve kalıpların ötesine geçilerek davranışların sebep ve sonuçları üzerine akılcı bir biçimde düşünerek “insani” aklın ortaya çıkarılabileceğidir.

İlk bölümün bir diğer önemli tartışması, yazarların “yerleşik demokrasilere” dair hayal kırıklıklarını paylaştıkları Afganistan ve özellikle de Irak savaşı üzerine. Booth ve Dunne, Irak’ın işgalini “katastrofik bir başarı” olarak tanımlayan, işgal operasyonunu yöneten General Tommy Franks’la aynı görüşü paylaşıyorlar. Askeri başarı siyaset sahnesinde hedeflenen uzun dönemli hedeflere ulaşmayı sağlamadı. 11 Eylül’ün üzerinden dokuz hafta geçtikten sonra Kabil “özgürleştirilmiş” ve ABD bu savaşın çok çabuk bitirileceğini ummaktaydı. Aradan geçen on yılın sonunda gelinen nokta oldukça farklı görünmekte. ABD askerleri Afganistan’dan çekilmeye hazırlanırken, ülkedeki havayı en gerçekçi biçimde tanımlayan ifadeler hayal kırıklığı ve endişe. Savaşa dair bugüne kadar yapılmış birçok tespitin Afganistan ve Irak için de geçerli olduğu görüldü: Askeri taktikte son hamle diye bir şey bulunmamaktadır ve bazen bir bölgeyi kolayca ele geçirmek, başlangıçta dostane olan bölgedeki halkı, sonuçta “işgalcilere” karşı savaşmak durumunda bırakabilir. Amerika ve NATO’nun varlığı ve El Kaide’ye karşı savaş, isteyerek veya istemeden birçok sivilin ölümü ile sonuçlanıyor. Sadece 2010 yılında Afganistan’da 2800 sivilin öldüğü ifade edilmekte. Bu durum yerel halkın yabancı güçlere bakışını ilk döneme kıyasla büyük ölçüde farklılaştırmış durumda.

Irak işgaline ilişkin olarak ilk yıllarda karar alıcılarda, askeri güç ve teknolojik üstünlükten kaynaklanan bir özgüven fazlalığı bulunmaktaydı. O günkü karar alıcılara göre dünyanın “hiper-gücü” geri kalmış bir ülkeye karşı elbette başarılı olacaktı. Ancak bu basit beklenti gerçekleşmedi. Tersine gerçekliğin ve başarının bundan çok daha karmaşık olduğu geçen on yılda daha da belirgin bir hale geldi. “Yanlı giden şeyler nelerdi” sorusuna yazarların verdikleri cevap: Washington ve Londra’nın kibri, bir çıkış stratejisinin olmaması, yeterince askeri güç gönderilmemesi ve etnosentrizmdir. ABD ve İngiltere’deki siyasetçilerin, kendi ülkelerindeki kamuoyunu dinlemeyip savaşa girmeleri, bunu yaparken de seçtikleri

araçların hedefledikleri sonuçlar ile uyumlu olmaması, Saddam Hüseyin'in devrilmesinden sonra dünyayı daha güvenli bir yer haline getirmedi. Dahası gereksiz insan kaybına yol açtı.

Kitap, ikinci bölümde okuyucuya çok daha derin sistemik bir tartışma sunuyor: “terörle mücadele” dar bir bakış açısıyla, sadece askeri veya istihbari faaliyetlerin geliştirilmesi veya mükemmelleştirilmesi ile değil, uluslararası toplumun küresel olarak yeniden şekillendirilmesi ile yapılabilir. Bu konuda daha karmaşık bir düşünce tarzının geliştirilmesi gerektiği, sorunun İslam ve çözümün de sadece demokrasi olmadığı ileri sürülüyor.

11 Eylül sonrası süreçte ‘küresel terörle savaş’ın ilk adımını Afganistan’a müdahale oluşturdu. Yazarlara göre Afganistan’a müdahale konusunda küresel düzeyde geniş bir uzlaşma yakalanmıştı. Ancak ABD ve İngiltere’nin, uluslararası kamuoyunu ikna edemeden ve hukuken meşru bir zemin olmadan Irak’ı işgali, durumu tersine çevirdi. Uluslararası hukukun bir parçası olan adil savaş doktrininin hiçbir unsurunu içermeyen Irak Savaşı, ABD’nin küresel hegemon olarak meşruiyetini kaybetmesine yol açtı. Bush Doktrini’nin önemli unsurlarından olan “önleyici savaş”, ABD’nin uluslararası terörizmle mücadele edebilmesi ve kendisini başarısız devletlerden koruyabilmesinin caydırıcılık ile mümkün olamayacağı görüşü üzerine inşa edilmişti. Ancak yazarlar, ABD’nin Irak’ı işgal ettiği gün, dünya düzenini sürdürme sorumluluğuna sahip bir hegemonun, oyunun kurallarını isteğine göre şekillendirmeyi amaçlayan sömürgeci bir güç durumuna düştüğünü belirtiyorlar.

Denklemin diğer tarafına Müslümanları yerleştiren Amerikalıların sıkça sordukları “Müslümanlar gerçekte ne istiyor” sorusunun da yanlış formüle edildiği vurgulanıyor. Obama’nın göreve geldikten kısa bir süre sonra Mısır’da *El Ehzar* üniversitesinde yaptığı, birçok açıdan Bush döneminde hayal dahi edilemeyecek jestleri içeren konuşma ne yazık ki halen benzer bir ikili mantığı sürdürmekte: Amerika ve Müslümanlar ya da Batı ve Müslümanlar.

İslam ile ilgili bölümde ise kimlik tartışmalarına değinilmektedir. Yazarlar yanıltıcı bir biçimde basit bir kelime olan kimliğin, revaçta fakat faydasız bir kavram olduğunu iddia etmekte. Müslümanların ancak yaşadıkları yerlerde ve gerçek bireyler araştırılarak anlaşılabilceği, farklı coğrafyaların, milliyetçiliklerin, devlet oluşumlarının, iktisadi gelişmişlik düzeylerinin ve sınıfsal statülerin incelenerek sonuca varılabileceği ifade edilmekte. İslam düşmanlığının, Müslümanların “köktenci” olduğu yolundaki klişeleri yarattığını belirten yazarlar, bu tür etiketlerin ötesine geçilerek insani farklılıkların görülmesi gerektiğini savunmaktalar. Bu noktada yazarların kimlik kavramının çok sınırlı bir çerçeve içerisinde tanımladıkları ve dolayısıyla bir açıdan indirgemeciliğe kaydıkları söylenebilir. Yereli incelemek elbette gerekli, kimlik kavramını uluslararası ilişkilere tanıtan inşacıların birçoğu da zaten bunu savunmaktalar.

Düzen kavramı üzerinden ilerleyen kitabın önemli bölümlerinden birisi ise yönetim üzerine. 11 Eylül öncesinde terör konusunda uluslararası bir işbirliği bulunmamaktaydı. Teröre maruz kalan devletler bununla kendileri başa çıkmak durumundaydı. 11 Eylül istekli devletlere güvenlik ve özgürlük arasındaki dengeyi yeniden özgürlük aleyhine düzenlemek için bir mazeret sağladı. Birçok ülkede çok daha katı terörle mücadele yasaları uygulamaya kondu. Güvenlik güçlerine, devlete ve güvenliğine tehdit potansiyeli taşıyanları, bazı durumlarda hukuk sisteminin denetimine tabi olmadan, ele geçirme, tutuklama ve sınır dışı etme gibi yetkiler verildi. Bunun en belirgin örneği ABD’deki

İç Güvenlik (*Homeland Security*) kavramının ve buna paralel yeni kurumsal yapıların gelişimi oldu. Burada vurgulanan en önemli gelişme, temel bireysel haklar ve özgürlükler üzerine kurulu olduğu iddia edilen ve her fırsatta insan hakları ve benzeri liberal değerleri savunan Batı devletlerinde yaşanan dönüşümdür. Bu dönüşüm, uygulamadaki hukukun askıya alındığı, Giorgio Agamben tarafından çarpıcı biçimde tanımlanan ‘istisnai alanlar’ yaratılmasıyla sonuçlandı. Bu istisnai alanların en meşhur olanı Guantanamo Bay’de, ABD’nin ulusal güvenliğine tehdit oluşturduğundan şüphelenilen sanıklar avukatları ile görüşme veya mahkemeye çıkarılma hakları olmadan aylarca, yıllarca tutuklu kalmıştır. Benzer şekilde, Abu Gharib hapishanesindeki işkence görüntülerinin de insanların hafızalardan silinmesi mümkün olmayacaktır.

1984’de imzalanan BM İşkencenin Önlenmesine Dair Sözleşme, işkencenin açık bir tanımını yapmakta ve hukuki açıdan da devletleri sorumlu kılmaktadır. Ancak 11 Eylül sonrası süreç siyasi liderlerin bu Sözleşmeyi ve içeriğini sorgulayıcı yaklaşımlarının alttaki bürokraside de kolayca kabul gördüğünü göstermekte. İşkence ve gayri kanuni uygulamalar gittikçe su yüzüne çıkmaya başladı. Bu durum terörle mücadeleye yardımcı olmaktan ziyade hedeflenenin tersi sonuçlar doğuruyor. Çünkü Batının her fırsatta insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi kavramlara atıfta bulunmasının, kendi uygulamaları ile uyuşmadığı ve ikiyüzlü olduğunu düşündürterek, karşı eylemlerde bulunanlara propaganda malzemesi sağlıyor.

Yazarlarından birinin Ken Booth olduğu terör üzerine yazılmış bir kitapta yer alan önemli bölümlerden biri de kaçınılmaz olarak güvenlik olacaktır. Güvenlik ile ilgili temel sorunsal güvenlik-siyaset ilişkisidir. Akıldaki soru “güvenlik olmadan siyasetin mevcut olup olamayacağı” ya da “hangisinin öncelik taşıdığı” sorusudur. Yazarlar, haklı olarak güvenliğin siyasetin bir parçası olduğunu belirtmekte ve tanımı gereği siyasetin her durumda öncelikli olacağını vurgulamaktadırlar. Güvenliğin ne olduğu, nasıl sağlanacağı ve hangi tehditler karşısında sağlanacağı sorularının cevapları belli bir siyaset algılamasının türevleri olacaktır.

Kitap aslında malumun ilamı ile sonuçlanıyor: “uluslararası sistem hegemonun gücünün zayıfladığı bir geçiş dönemi yaşamakta, ABD artık bir hegemon değil ve güçlerinin bir kısmını Çin başta olmak üzere başka ülkeler ile paylaşmak zorunda kalacak”. Kitap, uluslararası ittifakların yeniden şekillendiği bu süreçte, 11 Eylül’ün, saldırının amacından çok daha büyük sonuçlar doğurduğunu bir kez daha gösteriyor.

Sonuç olarak kitap, terör kavramının ve terörle mücadelede alternatif yaklaşımların detaylı tartışıldığı, zihin açıcı bir çalışma. Yazarlar, ortalama Batılı okuyucunun sınırlarını zorlayarak, son on yılda siyasetçilerin ve basının klişelerini sorgulamaya yönlendiriyor. Bunu terörü ve teröristi insani rasyonalite çerçevesine oturtarak yapıyor. Kapsayıcı bir kaynakçanın yanında her bölümün sonunda kısa bir okuma listesi verilmiş olması ise son on yılda bu alanda basılmış önemli kitapların listesinin topluca bir arada bulunmasını sağlıyor ve okuyucu için kitabın referans bir kaynak olma potansiyelini güçlendiriyor.